

فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه (دانشکده ادبیات و علوم انسانی)، علمی - پژوهشی، شماره اول، بهار ۱۳۹۳

اشعار تی. اس. الیوت در زبان فارسی: بررسی موردی ترجمه استعاره‌ها در «سرزمین بی حاصل»

سیدبختیار سجادی (استادیار زبان و ادبیات انگلیسی، دانشگاه کردستان)

b.sadjadi@uok.ac.ir

ناصر رستمی (کارشناس ارشد مترجمی زبان انگلیسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات آذربایجان شرقی، نویسنده مسؤول)

n.rostami2012@gmail.com

چکیده

در مقاله حاضر، با به‌کارگیری نظریه‌های ترجمه مرتبط با استعاره که پیتر نیومارک (۱۹۹۸) در زبان انگلیسی و سیروس شمیسا (۱۳۸۶) در زبان فارسی ارائه کرده‌اند، به بررسی مقایسه‌ای شعر «سرزمین بی حاصل» از تی. اس. الیوت با ترجمه‌های فارسی متناظر با شعر ذکرشده پرداخته شده است. متأسفانه، در زبان فارسی، چارچوبی برای ترجمه استعاره‌ها وجود ندارد. در بررسی حاضر، ارائه استعاره با توجه به بازنمایی‌ها در تلمیحات شعر یادشده، بررسی شده است. در روند ترجمه این شعر، شواهد قانع‌کننده‌ای وجود دارند که مترجمان از ترجمه‌های پیش از خود به‌نوعی تقلید کرده‌اند. علاوه‌براین، با بررسی اطلاعات آماری ترجمه‌های انجام‌شده، می‌توان نتیجه گرفت که شباهت‌های چشمگیری بین استعاره مرده در انگلیسی با استعاره تبعیه در فارسی، استعاره ابتکاری در انگلیسی با استعاره بعید در فارسی و استعاره اقتباسی در انگلیسی با استعاره مرکب در فارسی وجود دارد؛ اما چنین به‌نظر می‌رسد که مترجمان در یافتن معادل برای دیگر استعاره‌ها در هر دو زبان با مشکل بزرگی مواجه هستند.

کلیدواژه‌ها: راهکارهای ترجمه، «سرزمین بی حاصل»، تی. اس. الیوت، شعر مدرن، استعاره.

۱. مقدمه

زبان شعر سرشار از شکل‌های مختلف استعاره است. استعاره‌ها به‌عنوان بارزترین صناعت، در زبان شاعرانه به‌کار می‌روند. این جایگاه متمایز استعاره در شعر، ما را بر این داشته است که

به بررسی آن‌ها به شکل دقیق‌تری پردازیم. شعر «سرزمین بی‌حاصل»^۱ بیش از ده بار، از سال ۱۳۳۶ تا ۱۳۸۹، به زبان فارسی برگردانده شده است؛ اما نقدها و بازبینی‌های عینی محدودی در ارتباط با بررسی و مقایسه این ترجمه‌ها وجود دارند. علاوه بر این، این سؤال مطرح می‌شود که آیا چارچوب‌ها و ساختارهایی که در ارتباط با استعاره‌ها، نیومارک در زبان انگلیسی و شمیسا در زبان فارسی ارائه کرده‌اند، مناسب و قابل اجرا هستند یا اینکه نیاز به کم و اضافه کردن آن‌ها وجود دارد؟ در مجموع، ضروری به نظر می‌رسد که در حوزه ترجمه، طبقه‌بندی دوباره‌ای از استعاره‌ها با هدف خلق ساختارهای خاص برای هر یک از انواع استعاره صورت گیرد.

شاید بتوان گفت نکته جالب در یافتن استعاره‌ها، به‌کارگیری تلمیحات شعر «سرزمین بی‌حاصل» بوده است؛ به‌عنوان مثال، در عنوان بخش چهارم؛ یعنی، «مرگ ناشی از آب»، شاید خواننده با نگاه اول متوجه مسئله بحث برانگیز یا به‌کارگرفتن صناعتی در آن نشود؛ اما در صورتی که تلمیح این عنوان بررسی شود، نظر خواننده تغییر خواهد کرد. «مرگ ناشی از آب» بدون آگاهی از تلمیح به‌کاررفته در آن، شاید به‌معنای غرق‌شدن، خفه‌شدن و تعبیری از این دست باشد؛ اما بهتر است تأملی دقیق‌تر بر این موضوع داشته باشیم. همانطور که بانو جسی. ال. وستون در کتاب *شعائر دینی تا داستان‌های عاشقانه*^۲ آورده است، در اعصار کهن، در خاک مصر و در بندر اسکندریه، پیکره خدای طبیعت را که از چوب ساخته شده بود، به درون دریا می‌افکندند تا نشانه آن باشد که به نیروی قهار آن پایان بخشیده‌اند و آب با جریان طبیعی خود این پیکره را به «بایلوس» واقع در خاک لبنان امروزی می‌برد و در آنجا اهالی با تشریفاتی، پیکره را از آب می‌گیرند و به‌منزله تولد مجدد رب‌النوع، آن را ستایش و پرستش می‌کنند. این مثال با تعریف نیومارک از استعاره‌ها مرتبط است. براساس تعریف نیومارک، استعاره ابتکاری استعاره‌ای است که نویسنده زبان مبدأ آن را ابداع کرده یا از جایی بازآوری کرده است؛ بنابراین، مترجم برای استعاره ابتکاری، طبق قوانین ترجمه، باید به‌دنبال استعاره‌ای معادل در زبان مقصد باشد (نایدا، ۱۹۶۹).

1. The Waste Land
- 2 . From ritual to romance

این تعریف نیومارک از استعاره، فقط با استعاره بعید در زبان فارسی، براساس طبقه‌بندی شمیسا همخوانی دارد؛ زیرا، استعاره بعید جنبه هنری دارد و حاصل فعالیت ذهن خلاق هنرمند است؛ نه تقلید او. همچنان‌که خواننده با خواندن تلمیح «مرگ ناشی از آب»^۱ تصویری در ذهنش مجسم می‌شود که او را به ورای تصورات قبلی خویش می‌برد؛ به‌این‌معناکه تصور خواننده از مرگ با نظر تی. اس. الیوت^۲ کاملاً متفاوت است؛ بنابراین، برای یافتن استعاره‌ها، مترجم برای درک کامل شعر، ملزم به بررسی تمامی تلمیحات شعر است.

علاوه‌براین، در پژوهش حاضر سعی بر آن است تا به مشکلات موجود در روند خواندن شعر «سرزمین بی‌حاصل» نیز پرداخته شود؛ مشکل اول اینکه ابیات این شعر از دید خواننده منقطع هستند. مشکل دوم این است که بیشتر خوانندگان در نخستین قرائت «سرزمین بی-حاصل» متوجه نمی‌شوند که شعر در هر لحظه به کجا می‌رود. این شعر ظاهراً به هیچ‌یک از گونه‌های عمده شعر انگلیسی تعلق ندارد؛ نه روایی است، نه نمایشی، نه توصیفی، نه غنایی و نه تأملی (شهباز، ۱۳۵۷). به‌همین‌سان، در «سرزمین بی‌حاصل» دغدغه‌های اصلی شعر بر ذهن خواننده تأثیری به‌جای می‌نهد. آنچه خواننده در «سرزمین بی‌حاصل» می‌بیند، انعکاس عامدانه خواننده‌های الیوت است (علافچی، ۱۳۸۳).

آبرام^۳ (۲۰۰۳) نیز ویژگی‌های سبک شعری الیوت را این‌چنین بیان می‌کند:

نخست، حذف آگاهانه تکه‌های صرفاً انتقالی و ارتباطی؛

دوم، ساخت الگوی کلی معنا از طریق هم‌نشینی مستقیم ایماژها، بدون توضیح صریح؛

سوم، استفاده از ارجاعات غیرمستقیم مرتبط با دیگر آثار ادبی.

محدودیت پژوهش حاضر علاوه‌بر محدودیت‌های معمول دیگر پژوهش‌ها این است که باوجود نوشته‌ها و مقاله‌های زیاد مرتبط با استعاره، در ارتباط با بررسی ترجمه استعاره در شعر انگلیسی، منبعی و مقاله‌ای یافت نشد.

1. Death by water

2. T.S.Eliot

3. Abrams

۲. بحث و بررسی

۲. ۱. مواد تحقیق

«سرزمین بی حاصل» پراهمیت‌ترین شعر طولانی قرن بیستم به‌شمار می‌آید که اولین بار، پس از آنکه ازرا پاوند آن را ویرایش کرد و به ۴۳۴ بیت کاهش داد، در اکتبر ۱۹۲۲ به‌چاپ رسید. ترجمه‌های فارسی مورد بررسی در این پژوهش عبارت‌اند از: دشت سترون ترجمه پرویز لشکری (۱۳۵۰)؛ منظومه سرزمین بی‌حاصل، برگردان حسن شهباز (۱۳۵۷)؛ دشت سترون، ترجمه شهریار شهیدی (۱۳۷۷)، سرزمین هرز، ترجمه مهدی وهابی (۱۳۸۳)، سرزمین بی-حاصل، برگردان جواد علافچی (۱۳۸۳)، خراب‌آباد، ترجمه محمدحامد نوری (۱۳۸۵) و سرزمین ویران، برگردان محمود داوودی و خلیل پاک‌نیا (۱۳۸۷).

در تمامی قطعه‌های شعر، الیوت اشکال گوناگون شعری را به‌کار می‌گیرد و پیوسته لحن را تغییر می‌دهد. بخشی از این موفقیت شاعر، مرهون مهارت او در تقلید از سبک دیگران و حتی گنجاندن نقل‌هایی از آثار آن‌ها در شعر خود است. بخش دیگری از کامیابی الیوت ریشه در این نکته دارد که او قادر است ضرب‌آهنگ و درجه جدیت شعر خود را تنظیم و تعدیل کند. در بحث از اثرگذاری شعر، اصولاً نمی‌توان نظم را از زبان جدا کرد؛ زیرا، در «سرزمین بی-حاصل» وزن، شکل ثابتی ندارد و بنابراین، برخی از خوانندگان نتیجه گرفته‌اند که الیوت قواعد سنتی شعری را درهم شکسته است و شعر آزاد سروده است (علافچی، ۱۳۸۳).

در «سرزمین بی‌حاصل»، تنوع لحن و تغییر واژگان با تنوع شخصیت‌ها اتفاق می‌افتد. الفاظ پرطمطراق جای خود را به گفت‌وگوهای محاوره‌ای می‌دهند؛ لحظه‌های غنایی را با صحنه‌های زشتی و پلیدی برهم می‌زنند؛ طنز و کابوس کنار تعالیم وزین دینی می‌نشینند؛ زبانی جای زبان دیگر را می‌گیرد تا آنکه در سطور پایانی تکه‌های شعر دوباره گرد هم می‌آیند (سوتام، ۱۹۶۸). با آنکه مسئله اصلی در ترجمه انتخاب یک روش جامع ترجمه برای کل متن است، مهم‌ترین مشکل، ترجمه استعاره است. منظور از استعاره، هر نوع بیانی است که نمادین و کنایی باشد. استعاره ممکن است مفرد؛ یعنی، تک‌واژه‌ای یا بیش از یک واژه مبسوط باشد؛ مانند یک اصطلاح، جمله، ضرب‌المثل، تمثیل یا یک متن کاملاً تخیلی و ذهن‌ساخته. استعاره اساساً هدف

دوجانبه‌ای دارد: ۱. هدف ارجاعی که جریان یا حالت ذهنی، مفهوم، شخص، کیفیت یا عملی را به روش قابل فهم‌تر و گویاتر از آنچه که با زبان صریح تحت‌اللفظی و بدون تخیل امکان‌پذیر است، توصیف کند؛ ۲. هدف کاربردی آن - که البته توأم با هدف ارجاعی است - این است که جذب ایجاد کند؛ جلب توجه کند؛ مانند یک تصویر موضوع را روشن سازد؛ گیرایی داشته باشد و به خواننده شور بدهد و وی را شگفت‌زده کند (نیومارک، ۱۹۹۸).

استعاره‌های ویژه فرهنگ‌های خاص معمولاً مشکل‌تر از استعاره‌های بین‌فرهنگی و فردی ترجمه می‌شوند. نیومارک (۱۹۹۸) می‌گوید:

هرگاه با جمله‌ای برخورد می‌کنیم که ساختار دستوری آن درست است، اما بی‌مفهوم به نظر می‌رسد، باید جنبه «ظاهر بی‌معنای آن» را بررسی کنیم؛ حتی اگر نوشته‌اش پرغلط و نارسا باشد؛ چون، ممکن است معنای استعاری داشته باشد و از طرفی امکان ندارد کسی در متنی که در موارد دیگر معنادار است، یکبار موضوعی کاملاً بی‌ربط و بی‌معنا بنویسد (ص. ۱۰۴).

ژرف‌ساخت هر استعاره‌ای یک جمله تشبیهی است. از حیث ماهیت، استعاره و تشبیه یکی هستند؟ به گفته شمیسا (۱۳۸۶)،

استعاره درحقیقت به قول فرنگی‌ها تشبیه فشرده است؛ یعنی تشبیه را آن قدر خلاصه و فشرده می‌کنیم تا از آن فقط مشبّه‌به باقی بماند. منتهی در تشبیه ادعای شباهت است و در استعاره ادعای یکسانی و این‌همانی. هدف از استعاره نیز مانند تشبیه بیان مخیل تشبیه است؛ یعنی مصور و مجسم کردن آن در ذهن که همیشه با اغراق «افراط و تفریط» همراه است؛ منتهی اغراق در استعاره نسبت به تشبیه بسی فراتر است (ص. ۵۳).

۳. مراحل تحقیق

همانطور که حتمی و ماندی^۱ (۲۰۰۴) تعریف کرده‌اند، واحد ترجمه می‌تواند کلمه خاص، گروه، بند، جمله یا حتی کل متن باشد. در این پژوهش، واحد ترجمه واحد ثابتی نمی‌تواند باشد؛ زیرا، براساس وجود متغیر استعاره‌ها، این دسته‌بندی می‌تواند از یک کلمه تا یک عبارت یا مصرع یا حتی بیشتر از یک مصرع متغیر باشد.

مراحل پژوهش را می‌توان به هفت دسته طبقه‌بندی کرد:

۱. متن زبان مبدأ شعر «سرزمین بی‌حاصل» خوانده شده است و از آن، استعاره‌های زبان مبدأ استخراج شده است؛
  ۲. متن زبان مقصد (ترجمه‌های صورت‌گرفته از شعر) خوانده شده است و از آن، استعاره‌های زبان مقصد استخراج شده است؛
  ۳. استعاره‌های استخراج‌شده از زبان مبدأ براساس طبقه‌بندی نیومارک دسته‌بندی شده‌اند؛
  ۴. راهکارهای استفاده شده توسط مترجمان به‌منظور ترجمه استعاره‌ها، در هر دو زبان مبدأ و مقصد تشخیص داده شده‌اند و براساس دسته‌بندی‌های نیومارک در انگلیسی و شمیسا در فارسی طبقه‌بندی گردیده‌اند؛
  ۵. بسامد راهکارها^۱ محاسبه شده و بیشترین بسامد راهکارها تشخیص داده شده است. ابتدا، در یک ترجمه و سپس، در کل ترجمه‌های موردنظر؛
  ۶. ترجمه‌ها در سه گروه، بر مبنای تاریخ انتشار آن‌ها و تغییر راهکارهای تحلیل‌شده در طول زمان دسته‌بندی شده‌اند؛
  ۷. نتیجه‌گیری و بحث براساس نتایج حاصل از مطالعه ارائه شده است.
- با توجه به اینکه رمزگشایی از استعاره‌ها و صناعات دیگر موجود در شعر «سرزمین بی‌حاصل»، بدون کمک‌گرفتن از کتاب‌های منبع امکان‌پذیر نیست، در این پژوهش، برای تدوین و گردآوری استعاره‌های شعر موجود، از پنج کتاب منبع، نقد و کتاب راهنما به زبان انگلیسی و یک کتاب فارسی استفاده شده است که به ترتیب ذکر می‌شوند:
۱. بخش منابع و معانی سرزمین بی‌حاصل تی اس الیوت. نوشته مارگارت سی. ویریک^۲؛

۱. بسامد راهکارها به این شیوه محاسبه شده است: ابتدا تعداد کاربرد هر راهکار در شعر محاسبه شده است. سپس، میانگین بسامد راهکارهای غالب، در هر استعاره به‌دست آمده است. در پایان، در هر دهه زمانی، بسامد راهکارهای غالب در آن دوره از میانگین بسامد آن‌ها کسر شده و در عدد ۱۰۰ ضرب شده است.

2. T. S. Eliot's *The Waste land*: Source and meaning by Margaret C. Weirick

۲. راهنمای جهت اشعار انتخابی تی. اس. الیوت نوشته ساوتهم^۱؛
۳. گزیده نظم و نثر انگلیسی نورتون نوشته ام. اچ. آبرامز^۲؛
۴. کتاب راهنما برای تی. اس. الیوت، ویرایش دیوید ای. چینیتز^۳؛
۵. تحقیق جامع و راهنمای مطالعه نوشته هارولد بلوم^۴؛
۶. بیان و معانی نوشته سیروس شمیسا^۵.

۴. تحلیل داده‌ها

مشاهده می‌شود که پس از قرن‌ها بحث و بررسی منتقدان ادبی، دست‌نویسان و سخنوران درزمینه استعاره‌ها، توافق کلی درباره شیوه‌ای واحد در شناخت استعاره‌ها وجود ندارد؛ به این - معنای ما چگونه قادر به درک آن‌ها باشیم. در طول زمان، دیدگاه‌های مختلفی در این زمینه ارائه شده‌اند؛ از جمله دیدگاه تشبیه، دیدگاه تعامل، دیدگاه کاربردی، دیدگاه ادراکی، که این نامگذاری‌ها به هیچ وجه جهانی نیستند و ضرورتاً با هم متناقض نمی‌باشند. نیومارک (۱۹۹۸) استعاره‌ها را در زبان انگلیسی به شش نوع تقسیم کرده است: مرده، کلیشه‌ای، معیار یا متداول، اقتباسی، جدید و ابتکاری^۶. در زبان فارسی نیز شمیسا (۱۳۸۶) استعاره‌ها را به شش نوع دسته - بندی نموده است: ۱. استعاره مصرحه که خود بر سه قسم است: استعاره مصرحه مجرد، استعاره مصرحه مرشحه، و استعاره مصرحه مطلقه؛ ۲. استعاره مکنیه تخیلیه که انسان‌انگاری و جاندارانگاری را می‌توان در این طبقه‌بندی قرار داد؛ ۳. استعاره تبعیه؛ ۴. استعاره قریب؛ ۵. استعاره بعید؛ ۶. استعاره مرکب.

قبل از نمایش دادن جدول‌ها و طبقه‌بندی‌ها، به طبقه‌بندی استعاره‌ها از دیدگاه‌های

مختلف نگاه مختصری می‌اندازیم:

1. A guide to the selected poems of T. S. Eliot by B.C. Southam
2. An abridged edition of the Norton anthology of English literature by M. H. Abrams
3. A companion to T. S. Eliot edited by David E. Chinitz
4. T. S. Eliot: A comprehensive research and study guide by Harold Bloom
5. Words and meanings by Sirus Shamisa
6. Dead, cliché, stock, adapted, recent & original metaphor

جدول ۱. طبقه‌بندی استعاره‌ها از دیدگاه‌های مختلف

Shamisa	Persian	Newmark	English
مستعاره	مشبه	Tenor	Object
مستعارمنه	مشبه‌به	Vehicle	Image
مستعار	ادات تشبیه	Sign of comparison	Sense
جامع	وجه شبه	Point of similarity	Point of similarity (metaphor)

در مجموع، کل استعاره‌های استخراج‌شده از شعر «سرزمین بی‌حاصل» ۲۴۲ مورد بوده است و کل استعاره‌های استخراج‌شده از هفت ترجمه مورد بررسی، به‌استثنای ۱۴ مورد ترجمه-نشده، ۱۶۸۰ مورد بوده است. برای درک بهتر آمار و ارقام موجود، بسامد هرکدام از استعاره‌ها را جداگانه همراه با نمودارهای آن توضیح خواهیم داد.

۴. ۱. بسامد استعاره‌ها و راهکارهای مرتبط با ترجمه آن‌ها

۴. ۱. ۱. بسامد استعاره‌ مرده و راهکارهای ترجمه آن

جدول ۲. بسامد و درصد استعاره مرده

ردیف	نوع استعاره	بسامد	درصد بسامد
۱	استعاره مصرحه ^۱	۲	٪۶/۴۵
۲	استعاره مکنیه تخیلیه ^۲	۱۰	٪۳۲/۲۵
۳	استعاره تبعیه ^۳	۴	٪۱۲/۹۰
۴	استعاره قریب ^۴	۱۰	٪۳۲/۲۵
۵	استعاره بعید ^۵	۵	٪۱۶/۱۲
۶	استعاره مرکب ^۶	-	-

1. Explicit metaphor
2. Imaginary Implicit metaphor
3. Derived metaphor
4. Probable metaphor
5. Improbable metaphor
6. Complex metaphor

نمودار ۱. بسامد استعاره مرده و راهکارهای غالب در ترجمه

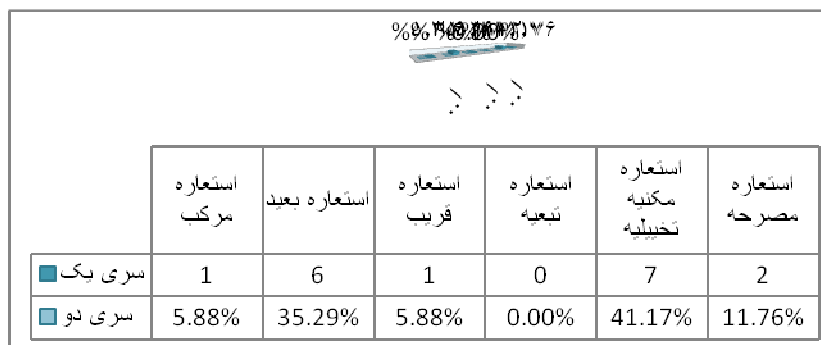
با توجه به تحلیل داده‌ها، شعر «سرزمین بی حاصل» ۳۱ مورد استعاره مرده داشته است که ۱۲/۸۰٪ از کل استعاره‌های استخراج شده از شعر را به خود اختصاص داده است. نتایج تحقیق نشان داد که در ۲ مورد، استعاره مرده به استعاره مصرحه برگردان شده است؛ یعنی، ۶/۴۵٪؛ در ۱۰ مورد به استعاره مکنیه تخیلیه ترجمه شده است؛ یعنی، ۳۲/۲۵٪؛ در ۴ مورد به استعاره تبعیه برگردان شده است؛ یعنی، ۱۲/۹۰٪؛ در ۱۰ مورد به استعاره قریب ترجمه شده است؛ یعنی، ۳۲/۲۵٪؛ در ۵ مورد به استعاره بعید برگردان شده است؛ یعنی ۱۶/۱۲٪؛ و در ارتباط با استعاره مرکب موردی یافت نشده است. اطلاعات تشریحی مرتبط با استعاره‌های زیر را می‌توان از نمودارهای مربوط به آن‌ها استخراج کرد؛ زیرا، به دلیل جلوگیری از طولانی‌تر شدن بحث، فقط مورد اول را ذکر کردیم.

۴. ۱. ۲. بسامد استعاره کلیشه‌ای و راهکارهای ترجمه آن

جدول ۳. بسامد و درصد استعاره کلیشه‌ای

ردیف	نوع استعاره	بسامد	درصد بسامد
۱	استعاره مصرحه	۲	۱۱/۷۶٪
۲	استعاره مکنیه تخیلیه	۷	۴۱/۱۷٪
۳	استعاره تبعیه	-	-
۴	استعاره قریب	۱	۵/۸۸٪
۵	استعاره بعید	۶	۳۵/۲۹٪
۶	استعاره مرکب	۱	۵/۸۸٪

نمودار ۲. بسامد استعاره کلیشه‌ای و راهکارهای غالب در ترجمه

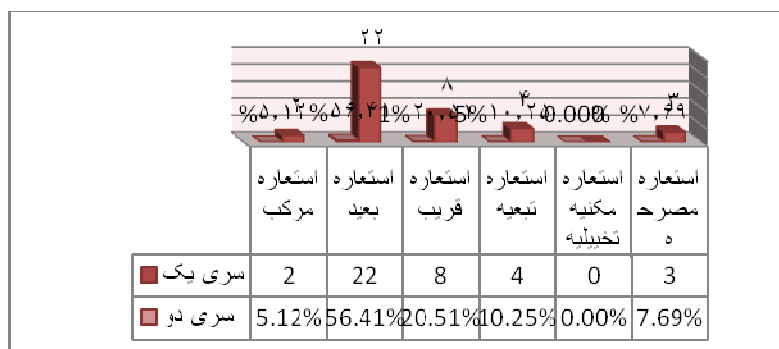
با توجه به تحلیل داده‌ها، شعر «سرزمین بی حاصل» ۱۷ مورد استعاره کلیشه‌ای داشته است که ۷/۰۲٪ از کل استعاره‌های استخراج شده از شعر را به خود اختصاص داده است.

۴. ۱. ۳. بسامد استعاره معیار و راهکارهای ترجمه آن

جدول ۴. بسامد و درصد استعاره معیار

ردیف	نوع استعاره	بسامد	درصد بسامد
۱	استعاره مصرحه	۳	۷/۶۹٪
۲	استعاره مکنیه تخیلیه	-	-
۳	استعاره تبعیه	۴	۱۰/۲۵٪
۴	استعاره قریب	۸	۲۰/۵۱٪
۵	استعاره بعید	۲۲	۵۶/۴۱٪
۶	استعاره مرکب	۲	۵/۱۲٪

نمودار ۳. بسامد استعاره معیار و راهکارهای غالب در ترجمه

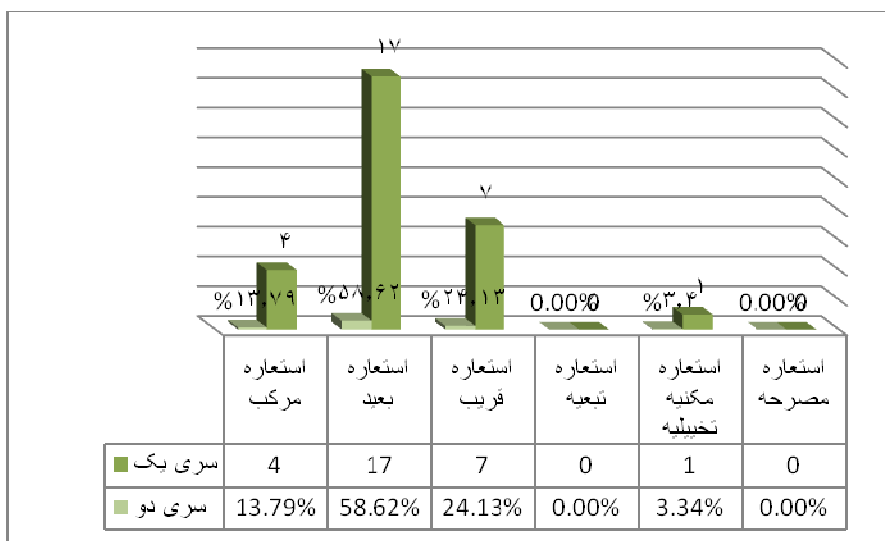
با توجه به تحلیل داده‌ها، شعر «سرزمین بی حاصل» دربردارنده ۳۹ مورد استعاره معیار بوده است که ۱۶/۱۱٪ از کل استعاره‌های استخراج شده از شعر را به خود اختصاص داده است.

۴. ۱. ۴. بسامد استعاره اقتباسی و راهکارهای ترجمه آن

جدول ۵. بسامد و درصد استعاره اقتباسی

ردیف	نوع استعاره	بسامد	درصد بسامد
۱	استعاره مصرحه	-	-
۲	استعاره مکنیه تخیلیه	۱	۳/۳۴٪
۳	استعاره تبعیه	-	-
۴	استعاره قریب	۷	۲۴/۱۳٪
۵	استعاره بعید	۱۷	۵۸/۶۲٪
۶	استعاره مرکب	۴	۱۳/۷۹٪

نمودار ۴. بسامد استعاره اقتباسی و راهکارهای غالب در ترجمه

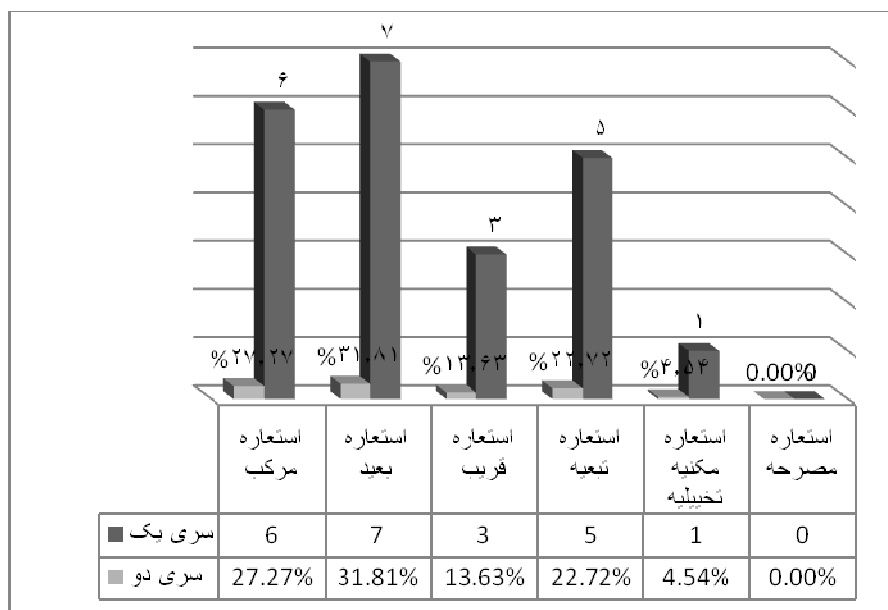
با توجه به تحلیل داده‌ها، شعر «سرزمین بی حاصل» شامل ۲۹ مورد استعاره اقتباسی بوده است که ۷/۸۵٪ از کل استعاره‌های استخراج شده از شعر را به خود اختصاص داده است.

۴. ۱. ۵. بسامد استعاره جدید و راهکارهای ترجمه آن

جدول ۶. بسامد و درصد استعاره جدید

ردیف	نوع استعاره	بسامد	درصد بسامد
۱	استعاره مصرحه	-	-
۲	استعاره مکنیه تخیلیه	۱	٪۴/۵۴
۳	استعاره تبعیه	۵	٪۲۲/۷۲
۴	استعاره قریب	۳	٪۱۳/۶۳
۵	استعاره بعید	۷	٪۳۱/۸۱
۶	استعاره مرکب	۶	٪۲۷/۲۷

نمودار ۵. بسامد استعاره جدید و راهکارهای غالب در ترجمه

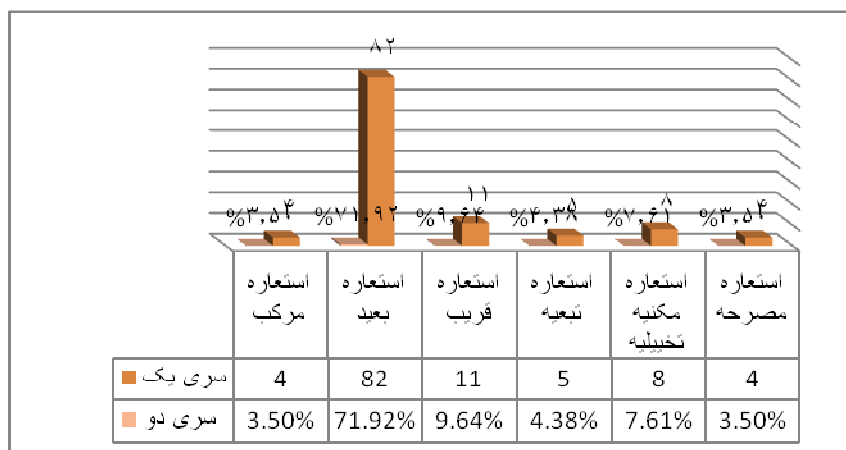
با توجه به تحلیل داده‌ها، شعر سرزمین بی حاصل شامل ۲۲ مورد استعاره جدید بوده است که ۹/۰۹٪ از کل استعاره‌های استخراج شده از شعر را به خود اختصاص داده است.

۴. ۱. ۶. بسامد استعاره ابتکاری و راهکارهای ترجمه آن

جدول ۷. بسامد و درصد استعاره ابتکاری

ردیف	نوع استعاره	بسامد	درصد بسامد
۱	استعاره مصرحه	۴	۳/۵۰٪
۲	استعاره مکنیه تخیلیه	۸	۷/۶۱٪
۳	استعاره تبعیه	۵	۴/۳۸٪
۴	استعاره قریب	۱۱	۹/۶۴٪
۵	استعاره بعید	۸۲	۷۱/۹۲٪
۶	استعاره مرکب	۴	۳/۵۰٪

نمودار ۶. بسامد استعاره ابتکاری و راهکارهای غالب در ترجمه

با توجه به تحلیل داده‌ها، شعر سرزمین بی‌حاصل شامل ۱۱۴ مورد استعاره ابتکاری بوده است که ۴۷/۱۰٪ از کل استعاره‌های استخراج‌شده از شعر را به‌خود اختصاص داده است.

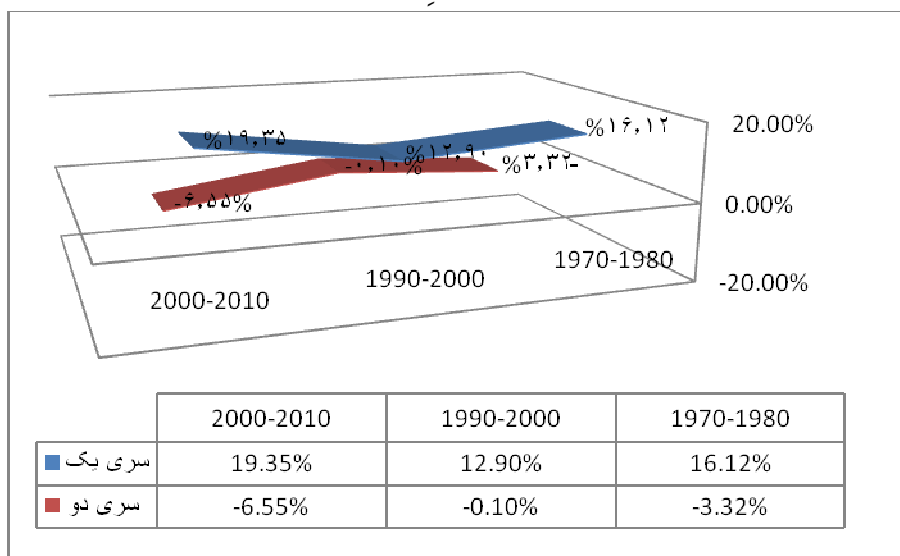
۴. ۲. بررسی راهکارها در گذر زمان

برای مقایسه بسامد این راهکارها در طول زمان، هفت ترجمه مورد بررسی را براساس تاریخ انتشار آن‌ها، در سه گروه متفاوت قرار دادیم که سه دهه ۱۳۵۰، ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ را در

برمی‌گیرند. از آنجایی که امکان نمایش نمودارها برای تمامی استعاره‌ها وجود نداشت و شکل نموداری همه آن‌ها، صرف‌نظر از اختلاف عددی، به شکل یکسانی بود، بهتر به نظر می‌آمد که نمایش نمودار فقط در اولین استعاره نشان داده شود.

۴. ۲. ۱. همانطور که نمودار شماره ۴. ب. ۱. مشاهده می‌شود، راهکارهای ترجمه استعاره‌های مکنیه تخیلیه و استعاره قریب، به‌طور مشترک به‌عنوان راهکارهای غالب ترجمه، در استعاره مرده مشاهده شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که در ترجمه‌های آغازین شعر در دهه ۱۹۷۰، بسامد استعاره‌های مکنیه تخیلیه و استعاره قریب ۱۶/۱۳٪ بوده است؛ اما با گذشت زمان، بسامد آن اندکی افزایش یافته و در دهه ۱۹۹۰ به ۱۹/۳۵٪ رسیده است و سرانجام، در ترجمه‌های دهه اول ۲۰۰۰، به ۱۲/۹۰٪؛ یعنی، کمترین میزان بسامد خود رسیده است.

نمودار ۷. بسامد راهکارهای غالب استعاره مرده در گذر زمان

۴. ۲. ۲. راهکار ترجمه استعاره‌های مکنیه تخیلیه، به‌عنوان راهکار غالب ترجمه، در استعاره کلیشه‌ای مشاهده شده است. نتایج نشان می‌دهد که در ترجمه‌های آغازین شعر در دهه ۷۰۱۹، بسامد استعاره‌های مکنیه تخیلیه ۱۷/۶۵٪ بوده است که با گذشت زمان، بسامد آن

اندکی افزایش یافته و در دهه ۹۰۱۹ به ۲۳/۵۳٪ رسیده است و سرانجام، در ترجمه‌های دهه اول ۲۰۰۰ به ۱۱/۷۷٪؛ یعنی، کمترین میزان بسامد خود رسیده است.

۴. ۲. ۳. راهکار ترجمه استعاره بعید، به‌عنوان راهکار غالب ترجمه، در استعاره معیار دیده شده است. نتایج نشان می‌دهد که در ترجمه‌های آغازین شعر در دهه ۷۰۱۹، بسامد استعاره ۳۳/۳۴٪ بوده است؛ اما با گذشت زمان، بسامد آن اندکی افزایش یافته و در دهه ۱۹۹۰، به ۵۱/۲۹٪ رسیده است. سرانجام، در ترجمه‌های دهه اول ۲۰۰۰ به ۲۸/۲۱٪؛ یعنی، کمترین میزان بسامد خود رسیده است.

۴. ۲. ۴. راهکار ترجمه استعاره بعید، به‌عنوان راهکار غالب ترجمه، در استعاره اقتباسی مشاهده شده است. نتایج نشان می‌دهد که در ترجمه‌های آغازین شعر در دهه ۱۹۷۰، بسامد استعاره ۴۸/۲۸٪ بوده است؛ اما با گذشت زمان، بسامد آن اندکی افزایش یافته و در دهه ۱۹۹۰ به ۵۱/۷۳٪ رسیده است. سرانجام، در ترجمه‌های دهه اول ۲۰۰۰ به ۲۷/۵۹٪؛ یعنی، کمترین میزان بسامد خود رسیده است.

۴. ۲. ۵. راهکار ترجمه استعاره بعید، به‌عنوان راهکار غالب ترجمه، در استعاره جدید دیده شده است. نتایج نشان می‌دهد که در ترجمه‌های آغازین شعر در دهه ۱۹۷۰، بسامد استعاره ۱۸/۱۸٪ بوده است؛ اما با گذشت زمان، بسامد آن اندکی افزایش یافته و در دهه ۱۹۹۰، به ۲۷/۷۲٪ رسیده است. سرانجام، در ترجمه‌های دهه اول ۲۰۰۰ به ۴/۵۴٪؛ یعنی، کمترین میزان بسامد خود رسیده است.

۴. ۲. ۶. راهکار ترجمه استعاره بعید، به‌عنوان راهکار غالب ترجمه، در استعاره ابتکاری مشاهده شده است. نتایج نشان می‌دهد که در ترجمه‌های آغازین شعر در دهه ۱۹۷۰، بسامد استعاره ۶۴/۰۳٪ بوده است؛ اما با گذشت زمان، بسامد آن اندکی افزایش یافته و در دهه ۱۹۹۰، به ۶۶/۶۶٪ رسیده است. سرانجام، در ترجمه‌های دهه اول ۲۰۰۰ به ۴۴/۷۳٪؛ یعنی، کمترین میزان بسامد خود رسیده است.

۴. ۳. راهکارهای غالب در روند ترجمه و ترجمه استعاره‌ها

این سؤال در اینجا مطرح است که چرا مترجمان شعر «سرزمین بی حاصل»، راهکارهای غالبی داشته‌اند؟ جهت اتخاذ راهکارهای خاص، دلایل، متفاوت به نظر می‌رسند؛ اما با بررسی

- هفت ترجمه موردنظر، می‌توان به این نتیجه رسید که عوامل ذیل در این امر مؤثر بوده‌اند و رویه ترجمه را در مسیر خاصی سوق داده‌اند:
۱. نوع و سبک شعر «سرزمین بی‌حاصل»؛
  ۲. تقلید مترجمان از مترجمان پیش از خود؛
  ۳. شباهت‌های میان بعضی از گونه‌های استعاره‌ها در دو زبان فارسی و انگلیسی؛
  ۴. درنظرداشتن دیدگاه خوانندگان از نقطه‌نظر مترجمان؛
  ۵. شکل‌های طبع و نشر؛
  ۶. تغییرات در بسامد راهکارهای غالب؛
  ۷. تغییرات در یادداشت‌ها؛
  ۸. تغییرات در گذر زمان؛
  ۹. تغییرات در بخش‌هایی از ترجمه‌های چاپ‌شده به‌عنوان کتاب‌های شخصی و فردی.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

در این بخش، یافته‌های اصلی تحقیق، جمع‌بندی شده‌اند و به شرح و تفسیر آن‌ها پرداخته شده است. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، باوجود اینکه مترجمان تمام تلاش خود را در حفظ استعاره‌های زبان مبدأ داشته‌اند، اما این نکته قابل‌ذکر است که نوع دسته‌بندی استعاره‌ها در دو زبان، براساس طبقه‌بندی نیومارک و شمیسا تاحدی متمایز بوده است؛ زیرا، تعاریف و دسته‌بندی‌های نیومارک از استعاره، براساس ساختار، فرهنگ و جنبه‌های مطالعه مرتبط با زبان انگلیسی بوده است. درمقابل، طبقه‌بندی استعاره از دیدگاه شمیسا، براساس زبان و ساختار زبانی دیگر؛ یعنی، عربی که در زبان فارسی گنجانده شده، شکل گرفته است؛ همانطور که طبق بررسی‌ها نیز مترجمان معادلی برای استعاره‌های جدید و اقتباسی در فارسی نمی‌یابند و به همین ترتیب، استعاره مصرحه در انگلیسی. باوجود اختلافات موجود بین دو زبان در بسیاری از جهات، شباهت‌های بارزی میان استعاره‌مردده در انگلیسی و استعاره تبعیه در فارسی، بین استعاره ابتکاری در انگلیسی و استعاره بعید در فارسی و استعاره اقتباسی در انگلیسی و

استعاره مرکب در فارسی وجود دارد. علاوه بر این، تغییرات بارزی در گذر زمان در کاربرد راهکارها صورت گرفته است که لازم است، ذکر شوند. همانطور که در بخش قبل اشاره شد، راهکار تغییر، حداقل در طول دهه‌های ۱۳۵۰، ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ بسامد نزولی داشته است؛ درحالی‌که راهکارهای توضیح صریح بسامد صعودی داشته است. این نتیجه می‌تواند بیانگر افزایش توجه مترجمان به نیازهای خوانندگان زبان مقصد باشد.

از جمله تغییرات بارز دیگری که در گذر زمان در کاربرد این راهکارها صورت گرفته است، طولانی‌تر شدن مقدمه‌ها، پاورقی‌ها و یادداشت‌ها است. یکی از نکات دیگری که به نظر می‌رسد در انتخاب راهکارها تأثیر گذاشته باشد، دید مترجمان درباره مخاطبانشان است. اینکه مترجم چه انتظاری از خواننده خود دارد، نقش بسزایی در انتخاب و کاربرد راهکارهای ترجمه ایفا می‌کند.

در مقایسه ترجمه‌ها با هم، نکته مهم دیگری که به احتمال بر انتخاب راهکارهای ترجمه تأثیر گذاشته است، محل انتشار اثر است؛ به گونه‌ای که مترجم با توجه به فضایی که در اختیار داشته، راهکارهای متناسب را برگزیده است.

در پایان، با در نظر گرفتن بسامد راهکارها، راهکارهای غالب، تغییر بسامد راهکارها در طول زمان و موارد مؤثر بر این تغییرات، می‌توان به این نتیجه رسید که گرایش مترجمان به ارائه ترجمه‌ای خواننده‌مدار و مورد توجه عام، در حال افزایش است. با گذر زمان، مترجمان کوشیده‌اند تا با افزودن توضیحات صریح در جهت آشکار کردن صناعات و اهمیت آنان، درک اشعار را برای خواننده عام آسان‌تر کنند و همچنین، بر تعداد خوانندگان ترجمه اشعار بیفزایند.

کتابنامه

- الیوت، تی. اس. (۱۳۵۰). *دشت سترون و اشعار دیگر* (پ. لشکری، مترجم). تهران: نیل.
- الیوت، تی. اس. (۱۳۵۷). *منظومه سرزمین بی حاصل* (ح. شهباز، مترجم). تهران: تهران.
- الیوت، تی. اس. (۱۳۷۷). *دشت سترون* (ش. شهیدی، مترجم). تهران: هما.
- الیوت، تی. اس. (۱۳۸۳). *سرزمین بی حاصل* (ح. علافچی، مترجم). تهران: نیلوفر.

- الیوت، تی. اس. (۱۳۸۳). سرزمین هرز (م. وهابی، مترجم). تهران: پردیس مهر.
- الیوت، تی. اس. (۱۳۸۵). *خراب‌آباد* (م. ح. نوری، مترجم). اصفهان: آزادپیما.
- الیوت، تی. اس. (۱۳۸۷). سرزمین ویران (خ. پاک‌نیا، و م. داوودی، مترجمان). استکهلم: ۳۲ حرف.
- شمیسا، س. (۱۳۸۶). *بیان و معانی (ویرایش دوم)*. تهران: میترا.
- Abrams, M. H. (1993). *A Glossary of literary terms* (6th ed.). Harcourt Brace College Publishers.
- Abrams, M. H. (2003). *An abridged edition of the Norton anthology of English literature*. (H. Honarvar, & J. Sokhanvar, Eds.). Tehran: Dastan.
- Bloom, H. (Ed.). (1999). *T. S. Eliot: Comprehensive research and study guide*. New York: Chelsea House Publishers.
- Dicky, F. (2449). Prufrock and Other Observatiobs: A Walking Tour. In D. E. Chinitz (Ed.), *A Companion to T. S. Eliot* (pp. 124-132). Oxford: Willey-Blackwell.
- Eliot, T. S. (1951). *Selected essays* (3rd ed.). London: Faber and Faber Limited.
- Hatim, B., & Munday, J. (2004). *Translation: An advanced resource book*. London and New York: Routledge.
- Newmark, P. (1998). *A Textbook of translation*. New York: Prentice Hall.
- Nida, E. (1969). Science of translation. *Language*, 45(3), 483–498.
- Southam, B. C. (1968). *A guide to the selected poems of T.S. Eliot*. New York: Harcourt, Brace & World, INC.
- Weirick, M. C. (1971). *T. S. Eliot's The Waste Land: Sources and Meaning*. New York: Monarch Press.